

Basisschool De Bundeling

Speelwater bij school

Kees Both

Waterbeheer als inrichtingsprincipe van schoolterreinen kan uitstekend gecombineerd worden met natuurbeleving – dat was de boodschap van het aprilartikel. In dit tweede deel worden algemene thema's als het omgaan met ouders en risico's besproken en wordt een reeks adviezen gegeven.

We bezoeken *De Bundeling*, in Bunde, en spreken daar met Mieke Hortulanus, leerkracht en tuincoördinator. Mieke: 'Het schoolplein was van een slechte kwaliteit en moest opnieuw bestraat worden. Binnen het team werd besproken wat de kinderen anders zouden willen dan een nieuw bestraat plein. We inventariseerden de wensen van de kinderen; elke klas maakte een maquette. De milieumambtenaar van de gemeente dacht ook mee. Hij stelde voor het regenwater dat op het dak valt en gewoonlijk via de regenpijpen in het riool verdwijnt, samen met het overige regenwater te infiltreren op het eigen terrein. De wensen van de kinderen, technische eisen en milieueisen resulteerden in het plan om de helft van het terrein te bestraten, met daarlangs een infiltratiestrook. Daarnaast zou een grote natuurspeelplaats komen, die inmiddels gerealiseerd is (zie daarover ook: Both, 2006). De kinderen werden over de uiteindelijke plannen uitvoerig geïnformeerd.'

Nadat de regenpijp afgekoppeld was van het riool, gingen de kinderen al spontaan een geul graven naar het deel van het terrein

waar een poel zou kunnen ontstaan. De technische dienst van de gemeente werd ingeschakeld voor het infiltreren van het regenwater dat van het plein afstroomt. De infiltratiestrook werkte niet goed: er bleef lang water op staan, ook op het aangrenzende deel van het plein. Daarom werden er 'grindkoffers' in aangebracht – enkele diepe kuilen, gevuld met grind, die het water goed naar de ondergrond geleiden. Mieke: 'In het team hebben we afgesproken dat de kinderen niet in de natuurtuin mogen spelen als deze te modderig wordt. Degene die pleinwacht heeft, beslist dat dan en hangt een Japanse vlag uit. De kinderen weten dan hoe de vlag erbij hangt.

We zijn ook oplossingen gaan zoeken om zand en modder buiten de school te houden. Dit gebeurt door borstels die buiten op een biels zijn bevestigd en waarop de kinderen hun schoenen moeten afvegen.'

Dammen bouwen en koken bakken

Spelen met water op deze school heeft volgens Mieke twee hoofdvormen: ten eerste dammen bouwen en overig 'ingenieurswerk' en ten tweede modder scheppen en daarmee op de rand van de zandbak verder werken: vormen maken, koken, enzovoort. Dat zijn ook elders de populairste activiteiten met dit materiaal gebleken (Hill, 1977; Mogensen 1997). Wat dat ingenieurswerk betreft, heb ik lang gedacht dat dit vooral typerend was voor Nederlandse kinderen. In Beieren zag ik echter bij een school een waterspeelplaats met

een pomp (met zwengel), waarbij het water over een licht hellend zandig terrein afstroomde en daarbij een vertakte rivier vormde. Het fanatisme waarmee de Duitse kinderen bezig waren met het bouwen van dijkjes en dammetjes om het water te kanaliseren maakte op slag duidelijk dat mijn veronderstelling niet klopte, maar dat het om een veel universeeler fenomeen gaat (zie hierover ook Langeveld, 1968).

Mieke: 'Kinderen gebruiken stenen – losse stenen zijn bij ons voldoende aanwezig – ook als stapstenen in de modder en het water. Ook metselen ze muurtjes met modder en stenen. Met stenen gooien mag niet, maar de verleiding blijft groot om stenen in het water te gooien.

Kinderen kunnen in de korte pauzes, tussen de middag en wat de kleuters betreft ook bij andere buitenspeltijden hier spelen. Ook mooie prinsesjes spelen net zo hard mee. Ze hebben moeite om op te houden als de tijd voorbij is. We zitten niet meer overal bovenop, we zien ook niet alles meer. We benaderen de kinderen vanuit een houding van vertrouwen. Dat is fijn voor de kinderen. Als het goed is, is het immers thuis net zo.'

Discussie in team en met ouders

'Binnen het team hadden diverse leerkrachten aanvankelijk bezwaren,' vervolgt Mieke. 'Maar die betroffen meer de losse stenen in de natuurspeelplaats, waarmee gegooid zou kunnen worden, dan het water en de modder.

In het begin waren er enthousiaste ouders die begrepen hoe kinderen spelen. Maar er waren ook boze ouders, omdat zij vuile kinderen terugkregen en meer moesten wassen. We hebben in het beginstadium veel met individuele ouders gesproken, informatie gegeven in de oudernieuwsbrief, geprobeerd ouders te enthousiasmeren, een werkgroep opgezet met ouders erbij. Het was niet altijd gemakkelijk, maar het enthousiasme van de kinderen gaf gelukkig uiteindelijk de doorslag, ook bij zeer kritische ouders.

In het algemeen zijn ouders in de loop van de tijd erin meegegroeid. Het is nooit af en als team hebben we daar geen probleem mee. Wel zijn er een paar kartrekkers belangrijk bij dit soort dingen. Achteraf gezien zeggen we dat het belangrijk is om ouders en team van het begin goed te informeren en stap voor stap te gaan. Liever wat langzamer en breed gedragen dan snel en lastige discussies achteraf. Al realiseren we ons dat het niet mogelijk is het iedereen altijd naar de zin te maken. Het is van belang pedagogische keuzes te maken en van daaruit de school te ontwikkelen, daarvoor te staan. Niet dogmatisch, maar wel stevig. En van daaruit helder te communiceren.'

Water is leven

In dit en het voorgaande artikel ligt het accent op regenwater als speelwater en op tijdelijke plassen, poelen, natte bodem. Er zijn echter ook andere verschijningsvormen van water in de buitenruimte van scholen. Met name vijvers en slootjes waarin permanent water blijft staan zijn zeer populair bij de kinderen. Vanwege de bloemen die er vaak in en omheen groeien en bloeien en de dieren

die er worden aangetrokken en in en rond het water leven. Kinderen zitten daar graag te kijken of ze dieren zien en deze voorzichtig kunnen vangen om zo beter te bekijken. Het is zinvol om onderscheid te maken tussen poelen voor waterspel, zonder oeverbegroeiing, en vijvers met oeverbegroeiing, die minder direct op waterspel gericht zijn. Vooral in de eerstgenoemde kun je zelfgemaakte bootjes laten varen. Bij laatstgenoemde zal het op enkele plekken mogelijk moeten zijn om bij het water te komen. Als je bij het bezoeken van een school met een natuurrijke buitenruimte aan kinderen vraagt om je het fijnste plekje te laten zien, zullen ze je in negen van de tien gevallen naar een vijver of sloot brengen.

Het aanleggen van een vijver of een sloot met permanent water vraagt om een goede technische kennis, te betrekken bij een deskundig(e) ouder, teamlid of hovenier: de bodem mag niet lekken, er moet een goede voedingsbodem voor planten zijn, de vormgeving van randen vraagt extra zorg. Er zijn ook scholen die bijvoorbeeld in moestuintjes metselkuipen ingraven, die als minivijvers ook waterdieren aantrekken. Een school die een patio heeft, kan daar prachtige dingen doen met stromend water, bijvoorbeeld door water over een 'flow form' te leiden en een bijzonder watervalletje te creëren (Peels, 2001b). Samen met een mooie begroeiing kan dan een paradijsje ontstaan, een plek waar je stil van wordt.

Risico's

Water, ook speelwater buiten, brengt risico's met zich mee (daarover uitvoerig: Van den Boogaard, 2007). Er moet onderscheid gemaakt worden tussen gevaren en risico's. Het eerste heeft te maken met beleving, is een emotioneel begrip. 'Risico' is rationeler, heeft te maken met het inschatten en berekenen van kansen dat een gevaar zich voordoet en de ernst ervan. Bekeken moet worden of het risico opweegt tegen de 'baten' – in dit geval de betekenis voor de ontwikkeling van kinderen. Twee risico's zijn hier aan de orde: verontreiniging, met name door ziekteverwekkende micro-organismen en het risico van verdrinken. Besmettingen, door ontlasting van jonge kinderen en dieren, komen vrijwel alleen voor bij peuterbaden, die op schoolterreinen niet te vinden zijn. Bij twijfel kan de GGD om advies gevraagd worden. Het is wel belangrijk dat water dat door kinderen als drinkwater gezien kan worden inderdaad de kwaliteit van drinkwater heeft. In Maastricht en omstreken worden pompen daarom aangesloten op de waterleiding. De ervaring van het 'vies worden' is op zichzelf niet ongezond, integendeel. Uiteraard wassen kinderen hun handen bij binnenkomst!

Het vijvertje is populair
Hanneke Verkleij

Dan het risico van verdrinken. Daar kun je wat aan doen door vijvers en slootjes in de buitenruimte van een drempel ('overloop', eventueel naar het riool) te voorzien – waardoor het een bepaalde diepte niet overschrijdt. Daartegenover hoor je vaak het argument dat jonge kinderen ook in zeer ondiep water kunnen verdrinken. Dat geldt echter voor peuters, die een nog relatief groot hoofd hebben, in combinatie met nog zwakke spieren. Ze kunnen daardoor moeilijk weer gaan staan als zij gevallen zijn. Peuters mogen dus nooit zonder toezicht alleen in de buurt van water zijn.

Het gevaar voor kleuters en oudere kinderen is te verwaarlozen. Enige instructie van de kinderen over omgaan met water is wel nodig. Maar de reactie van een directeur op de klacht van een ouder dat kinderen konden verdrinken in een ingegraven betonkuip – deze direct laten verwijderen – komt voort uit een overdreven angst (in dit geval ook angst voor aansprakelijkheid). Vanuit een algemene zorgplicht mag van scholen verwacht worden dat zij zich bewust zijn van mogelijke risico's. Voor alle speelplekken is het belangrijk een logboek bij te houden: onderhoud, waterkwaliteit, ongevallen, vragen, en dergelijke. Het is zelfs verplicht als er speeltoestellen staan die vallen onder het 'attractiebesluit'. Op grond van deze informatie kan het beheer bijgesteld worden. Verder is voor speelplekken een risicoanalyse van belang, dat wil zeggen het zelf systematisch inschatten van mogelijke risico's en hoe je

deze beheerst; zorg ervoor dit op papier te hebben. (Van den Bogaard, 2007). Een eenzijdig accent op veiligheid vergroot voor de kinderen paradoxaal genoeg juist de kans op ongevallen (Both, 2005).

Existentieel

Het bieden van mogelijkheden voor spelen met water en modder behoort in de eerste plaats tot het informele leerplan van een school (Both, 2004a).

Hier en daar in dit artikel zijn ook aanknopingspunten genoemd voor het formele curriculum. Zo kan het water in de buitenruimte van de school ook verankerd worden in het formele onderwijs. Dat verdient een verdere uitwerking.

Over de waarde van dat open spel als besluit echter nog wat opmerkingen. Het ligt niet voor de hand, zo lijkt het, om aan het gespetter en geklieder van de kinderen een diepere betekenis toe te kennen.

Toch is hier wel degelijk meer aan de hand. Zie bijvoorbeeld de adolescent of nog oudere persoon die in het kader van (serieuze!) therapie opnieuw of misschien wel voor het eerst met modder en klei aan de slag moet. De bedoeling is dan om weer voeling te krijgen met de realiteit om je heen. Het spelen met water en

modder is immers een intense, lijfelijke ervaring van de aardse werkelijkheid en van jezelf. De betekenis van de tastzin voor de ontwikkeling wordt vaak onderschat (Montagu, 1972; Lippitz/ Plaum, 1981; ter Horst, 1978). Hier is ook existentiële, spirituele dimensie van water aan de orde. Deze dimensie komt ook tot uiting in symbolen en rituelen in religies en als metafoor voor leven en dood in gedichten. De spirituele betekenis zal echter, als het goed is, wortelen in de lijfelijke, zintuiglijke ervaring (Winnicott, 2005). Aan de basis ligt het geklieder en gespetter van kinderen.

Kees Both (both0207@planet.nl) is onderwijspedagoog en verbonden met het netwerk SPRINGZAAD, Stichting Oase (oasenet@wish.nl).

Literatuur

- An. (2003), *Ontwerpen met regenwater*. Stichting Rioned, Ede.
- Bogaard, J. van de (2007), *Speelwater en Gezondheid. Kwaliteit, veiligheid, speelwaarde en regelgeving*. Notitie voor Staatsbosbeheer. GGD, Rotterdam. (Niet gepubliceerd; zie www.ggdrotterdam.nl)
- Both, K. (2004a), Kinderen lezen het schoolterrein. In: *De wereld van het jonge kind*. februari-nummer.
- Both, K. (2005), Kinderen in beweging. In: *De wereld van het jonge kind*. decembernummer. **
- Both, K. (2006), Leve de verscheidenheid. In: *De wereld van het jonge kind*. februari-nummer. **
- Hill, D.M. (1977), *Mud, sand and water*. National Association for the Education of Young Children, Washington.
- Horst, W. ter (1978), *Natuur en kind. Ideeën voor een 'groene' opvoeding*. Met supplement. Omniboek, Den Haag.
- Janssen, P. (2007), *Spelen met water: technische adviezen*. Op: www.cnme.nl
- Langeveld, M.J. (1968), *Studien zur Anthropologie des Kindes*. Niemeyer Verlag, Tübingen.
- Lippitz, W., J. Plaum (1981), *Tasten – Gestalten – Genießen*. Scriptor, Königstein.
- Mogensen, I.F. (1997), Water experience and sensorimotor development. In: *Children's Environments Quarterly*. Vol. 4, nr. 2 (Summer).
- Montagu, A. (1972), *De tastzin*. Het Spectrum, Utrecht/ Antwerpen.
- Moore, R., H.H. Wong (1997), *Natural Learning. The Life History of an Environmental Schoolyard*. MIG Communications, Berkeley.
- Peels, P. (2001a), Water in de tuin. In: *Oase*. lente.*
- Peels, P. (2001b), Integraal waterbeheer op de Bickershof. In: *Oase*. herfst.*
- Scheper, J., A. Slüper-Hendrickx (2004), *Water ... een boek om uit te putten*. Christofoor, Zeist.
- Scholma, A. (2005), *Ontwerpen met regen*. In: *Onze Eigen Tuin*, winter 2005.
- Winnicott, D. (2005), *Playing and Reality*. Routledge, New York/London.

Een kopie van titels met één sterretje is tegen kostprijs te verkrijgen bij Stichting Oase – oasenet@wish.nl.

Hier is ook informatie verkrijgbaar over een natuurrijke inrichting van de buitenruimte van scholen. Titels met twee sterretjes zijn ook te vinden op www.stichtingoase.nl

Aanbevelingen

Met het oog op plekken:

- Water stroomt van hoog naar laag, daarom kan op de laagste plek van het terrein een poel/vijver worden gemaakt waarin water kan infiltreren.
- Laat bij twijfel onderzoek doen naar het infiltratievermogen van de bodem.
- Vraag advies aan: milieubtenaar gemeente, centrum voor Natuur- en Milieueducatie en/of Stichting Oase/ Springzaad.
- Op slecht infiltrerende gronden geen ondoorlatende laag aanbrengen. Op goed doorlatende gronden is het verstandig om op het laagste gedeelte wel te zorgen voor een ondoorlatende laag (bijvoorbeeld vijverfolie), zodat hier het water langer blijft staan en de natte natuur meer kansen krijgt.
- Zorg voor veilige oever, met een flauwe helling.
- De speelplek moet gemakkelijk tijdelijk afgesloten kunnen worden, zodat hij niet helemaal stuk gespeeld wordt. Daarbij is de ligging van deze afsluitbare plek belangrijk: kinderen moeten als deze plaats niet gebruikt wordt daar geen last van hebben.
- Zorg bij vijvers en slootjes zo nodig voor een overloop, zodat ze niet te diep worden.

Met het oog op spelen:

- Ga met ouders in gesprek over de betekenis van het spelen met natuur voor de ontwikkeling van kinderen en de relatie met de visie van de school. Neem daarbij de angsten en twijfels van ouders (en teamleden!) serieus.
- Houd een logboek bij over waterspeelplekken, gericht op veiligheid.
- Bespreek en oefen met de kinderen een aantal zaken, zoals het op de hurken zitten, zodat ze niet uitglijden of hun broek meteen vies maken; het aantrekken van de laarzen – inclusief hoe hun broek in de laarzen te doen, zodat ze geen natte broekspijpen krijgen; niet met stenen gooien; rekening met elkaar houden.
- Verzamel laarzen waar kinderen uitgegroeid zijn en gebruik die op school bij 'nat spelen'. Doe eventueel hetzelfde voor regenkleding.